

Dilshod ARZIKULOV,
O'zbekiston Milliy universiteti professori, psixologiya fanlari doktori

Alfarganus universiteti "Pedagogika va psixologiya" kafedrası mudiri, psixol.f.d., professor U.Shamsiev taqrizi asosida

MUTAXASSISLAR SHAXSIY - KASBIY SIFATLARINI SHAKLLANTIRISHNING AXLOQIY-PSIXOLOGIK OMILLARI

Annotatsiya

Mazkur maqolada jinoyatchilikni oldini olish, jamoat xavfsizligini ta'minlashda huquqni muhofaza qilish organlari xodimlarining fuqarolar bilan psixologik muloqot o'rnatishi jarayonida zarur bo'ladigan psixologik bilimlarni zarurati nazariy tahlil qilgan. Shuningdek, kasbiy muloqotini psixologik bilimlar asosida takomillashtirish yo'llari, xizmat faoliyatida turli toifadagi fuqarolar bilan munosabatga kirishishda muloqotning kommunikativ vositalardan to'g'ri va unimli foydalanishning psixologik usullari egallash ko'nikma va malakalarini shakllantirishda zarur bo'ladigan kasbiy fazilatlarini rivojlantirish xususida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Muomala, muloqot, kommunikativ, kasbiy faoliyat, psixologik ta'sir, muloqot jarayoni, psixologik to'siq, ijtimoiy-psixologik fazilat.

ПРАВСТВЕННО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КАЧЕСТВ СПЕЦИАЛИСТОВ

Аннотация

В данной статье теоретически анализируется необходимость психологических знаний для сотрудников правоохранительных органов в процессе установления психологического взаимодействия с гражданами, что важно для предотвращения преступности и обеспечения общественной безопасности. Рассматриваются пути совершенствования профессионального общения на основе психологических знаний. Также обсуждаются психологические методы эффективного использования коммуникативных средств при взаимодействии с гражданами различных категорий в служебной деятельности, а также развитие профессиональных качеств, необходимых для овладения навыками и умениями в этой области.

Ключевые слова: Общение, коммуникация, профессиональная деятельность, психологическое воздействие, процесс общения, психологический барьер, социально-психологические качества.

MORAL AND PSYCHOLOGICAL FACTORS IN THE DEVELOPMENT OF SPECIALISTS' PERSONAL AND PROFESSIONAL QUALITIES

Annotation

This article provides a theoretical analysis of the necessity of psychological knowledge for law enforcement officers in the process of establishing psychological interaction with citizens, which is crucial for crime prevention and ensuring public safety. It examines ways to improve professional communication based on psychological knowledge. The article also discusses psychological methods for effectively using communicative tools in interactions with citizens of various categories during service activities, as well as the development of professional qualities necessary for mastering skills and competencies in this area.

Key words: Communication, interaction, professional activity, psychological influence, communication process, psychological barrier, socio-psychological qualities.

Hozirgi globollashuv jarayonida prezidentimiz Sh.M. Mirziyoev rahbarligida boshlangan mamlakatni modrenizatsiya qilish va fuqarolik jamiyati barpo etishga oid islohatlar jadal sur'atlar bilan davom ettirilib, "Inson omili" eng Oliy qadriyat sifatida e'tirof etilmoqda. Shundan kelib chiqib, huquqni muhofaza qilish sohalarini isloh qilish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri sifatida maydonga chiqmoqda. Mamlakatimizda jamoat xavfsizligini ta'minlashda inson huquqlari bo'yicha xalqaro standartlarni O'zbekiston Respublikasi milliy qonunchiligi va amaliyotiga implementatsiya qilinishi huquqni muhofaza qilish organlari sud, prokuratura, ichki ishlar idoralari shuningdek, milliy gvardiya tizimi faoliyatini takomillashtirish va isloh qilish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Shu bois, huquqni muhofaza qilish organi xodimlari o'z faoliyatini amalga oshirishda inson huquqlari, qonuniylik va insonparvarlik prinsiplariga rioya etishi ular kasb mahoratining yuksakligini belgilaydi.

Shuni alohida e'tirof etish zarurki, bugungi kunda ayrim hollarda huquqni muhofaza qilish organixodimlarini psixologik qiyinchiliklarni yengishga tayyorgarligi va

insonparvarlik hamda qonuniylik tamoyillariga tayangan holda faoliyat yuritishi hali kundalik hodisaga aylanmaganligi ko'zga tashlanmoqda.

Huquqni muhofaza qilish organi xodimlarining kasbiy-psixologik jihatdan yetarlicha tayyorgarlikka ega emasligi uning kasb mahorati va faoliyatiga slabiy ta'sir etib kelmoqda.

Xodim fuqarolarning xatti-harakatlari va munosabatlarini tahlil qilish va tartibga solishda o'z bo'lsa, kuch ishlatishga asoslangan usullardan, ya'ni: xiralik qilish, zo'ravonlik, qo'rqitish, qiynoqqa solish boshqa g'ayriqonuniy choralardan foydalanishga undovchi vaziyatga tushib qoladi.

Kerakli kasbiy psixologik tayyorgarlikning yo'qligi – xodim beparvoligining muhim sabablaridan biri, toshbag'irlik, rasmiyatchilik, hokimiyatni suiiste'mol qilish, qonuniylikni buzish va jiddiy kasbiy xatolarning bitmas-tuganmas manbaidir.

Shuning uchun, huquqni muhofaza qilish organi xodimlarining kasb faoliyatini psixologik jihatdan tahlil qilish, uning o'ziga xos jihatlarini aniqlash, tarkibiy tuzilishini ochib berish zarur. Kasbiy faoliyatning qonuniyatlarini aniqlash uni

nafaqat o'rganishga, balki takomillashtirishga ham qaratilgan tashkiliy tadbirlar tizimini ishlab chiqish inson huquqlari va qonuniylikni mustahkamlashga imkon beradi.

Kasbiy faoliyatning asosiy psixologik xususiyatlari va tarkibiy elementlarini sirdan ko'rib chiqish ham xodimning faoliyati qanchalik murakkab va serqirraligidan dalolat beradi.

Kasbiy faoliyat xodimga ko'plab talablarni qo'yadi. Ular orasida eng muhimlaridan biri xodimlarda kasbiy jihatdan muhim shaxsiy-kasbiy sifatlarning rivojlangan bo'lishidir.

Huquqni muhofaza qilish organi xodimlarining shaxsida rivojlantirilishi lozim bo'lgan muhim shaxsiy-kasbiy sifatlari:

shaxsga xos xislatlarning kasbiy-psixologik yo'nalganligi;

psixologik barqarorlik;

rivojlangan irodaviy xislatlar: murakkab vaziyatlarda o'zini tuta bilish, jasurlik, mardlik, oqilona tavakkalga moyillik;

yaxshi rivojlangan kommunikativ xislatlar;

turli toifadagi kishilar bilan tezda aloqaga kirisha olish, ishonchli munosabatlar o'rnatish olish va saqlay olish;

turli xil profilaktik ishlarni amalga oshirishda

shaxslarga psixologik ta'sir ko'rsata olish qobiliyati;

rivojlangan, kasbiy jihatdan muhim bilish xislatlari: kuzatuvchanlik va diqqatlilik, rivojlangan xotira, ijodiy tasavvur;

rivojlangan tafakkur, kuchli aqliy mehnatga moyillik, farosat, rivojlangan intuitsiya;

ziyraklik, murakkab vaziyatdan chiqib keta olish.

Yuqorida keltirilgan sifatlari insonga avvaldan xos emas, balki ularni kasbiy ta'lim tarbiya jarayonida shakllantirish va rivojlantirish davomli va qiyin jarayon bo'lsa-da, ichki ishlar idoralari xodimlarining kasbiy shakllanishi uchun zarur shart bo'lib hisoblanadi.

Ushbu sifatlarning xodim shaxsida bo'lmashligi yoki yetarli darajada rivojlanmaganligi uning o'z professional kabi vazifalarini meyorida bajarishiga xalaqit beradi.

Huquqni muhofaza qilish organi xodimlarining professional vazifalarini meyorida bajarishiga tusqinlik qiluvchi omillar

-xodim faoliyatida xatolarga yo'l qo'yish,

-o'z kasbiga moslasha olmaslik,

-kasbiy buzilishlar.

Bizning fikrimizcha, bugungi kunda huquqni muhofaza qilish organixodimlarining faoliyati quyidagi kasbiy-psixologik xususiyatlarga ega:

Huquqni muhofaza qilish organi xodimlarining kasbiy-psixologik xususiyatlar

huquqni muhofaza qilish organi xodimlari faoliyatining huquqiy jihatdan tartibga solinganligi;

qonun va kasb axloqi normalarida ifodalanadigan keng taktik maydonning mavjudligi;

hokimiyat vakolatiga egaligi;

manfaatdor shaxslarning doimiy ravishda qarshilik ko'rsatishi va to'sqinlik qilishi;

keng doiradagi muhit bilan muomala qila olish qobiliyatini bildiruvchi muloqotmandligi (kommunikativligi);

vaqt tanqisligi;

ishning haddan tashqari ko'pligi.

Xodim faoliyatidagi mazkur kasbiy-psixologik xususiyatlar tufayli doimiy ruxiy zo'riqish holatida bo'ladi va ma'lum ma'noda inson huquqlari va qonunchilikning buzilishi kuzatiladi. Ichki ishlar organlari xodimlari faoliyatida inson huquqlari va qonuniylikni mustahkamlash borasida bir qator talablar qo'yiladi.

Ular orasida eng muhimlaridan biri – xodimlarda kasbiy jihatdan muhim axloqiy – psixologik omillarni rivojlantirishni ta'minlash hisoblanadi. Jumladan:

Axloqiy – psixologik omillar

xodim shaxsiga xos xislatlarning kasbiy-psixologik yo'nalganligi;

xodimlardagi psixologik barqarorlik;

xodimlardagi rivojlangan irodaviy xislatlar: murakkab vaziyatlarda o'zini tuta bilish, jasurlik, mardlik va oqilona tavakkalga moyillik;

xodimlardagi yaxshi rivojlangan kommunikativ xislatlar;

xodimlarning turli toifadagi kishilar bilan tezda aloqaga kirisha olishi, ishonchli munosabatlar o'rnatish olishi va saqlay olishi;

xodimlarning turli xil operativ xizmat vazifalarini bajarishda fuqarolarga psixologik ta'sir ko'rsata olish qobiliyati;

xodimlarning roliga, ya'ni boshqa qiyofaga kira olishi;

xodimlardagi rivojlangan, kasbiy jihatdan muhim bilish xislatlari: kuzatuvchanlik va diqqatlilik, rivojlangan xotira va ijodiy tasavvuri;

xodimlardagi rivojlangan tafakkur, mantiqiy aqliy ishga moyillik, farosat va rivojlangan intuitsiya;

xodimlardagi ziyraklik va murakkab vaziyatdan chiqib keta olish.

Yuqorida ta'kidlaganimizdek, ushbu sifatlari insonga tug'ilganidan boshlab poydo bo'lmaydi. Ular tarkib toptirish, shakllantirish va rivojlantirish – davomli va qiyin jarayon hisoblanadi. Bu shaxsiy-kasbiy sifatlari ichki huquqni muhofaza qilish organi xodimlarining professional kasbiy shakllanishi uchun zaruriy hisoblanib, ushbu xislatlarning xodim shaxsida to'la tarkib topmaganligi yoki yetarli darajada rivojlanmaganligi uning o'z funksional xizmat vazifalarini qonuniylik va insonparvarlik tamoyillariga asoslangan holda normal bajarishiga halaqit beradi.

Xulosa. Jinoyatchilikka qarshi kurash, jamoat tartibi va xavfsizligini ta'minlashda huquqni muhofaza qilish organi xodimlarining kasbiy faoliyati samaradorligini ta'minlaydigan zaruriy, kasbiy-professional jihatdan muhim xislatlarini rivojlantirish, ular faoliyatining ishonchlilikini oshiruvchi psixologik usullarni o'rganish, odamlar bilan mohirona ishlashiga yordam beruvchi usullarni o'zlashtirish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir.

ADABIYOTLAR

1. Васильев В.Л. Юридическая психология. – М., 2000, 18-49 б.
2. Еникеев М.И. Юридическая психология. – М., 2005, 5-70 б.
3. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб., 2006. 16-27 б.
4. Arzikulov D.N. Jamoat xavfsizligini ta'minlashda fuqarolar bilan psixologik muloqot o'rnatish usullari. // JAMOAT XAVFSIZLIGI Ilmiy-amaliy jurnali. ISSN2181-9335 2-soni 2023., 123-130 б.
5. Arzikulov D.N. Social - Psychological Aspects of the Concept of Professional Culture of Military Personnel in the System of Ensuring Public Security. // International journal of human computing studies <https://journals.researchparks.org/index.php/IJHCS> e-ISSN: 2615-8159 | p-ISSN: 2615-1898 Volume: 05 Issue: 03 | Mar 2023., 114-118 б.